

Lze mínit skutečnou jsoucnost a bytí [1983]

Pha, 7. 11. 83 (výklad LvH)

Příprava

01 Rozlišili jsme dvojí „jest“, totiž „jest“ ve smyslu jsoucnosti a „jest“ ve smyslu bytí. Zároveň jsme nahlédli, že jsoucnost jakožto punktuální přítomnost nějakého jsoucná je pouhou myšlenkovou konstrukcí, zatímco bytí jakožto „životní osudy“ nějakého jsoucná dosud nedovedeme dost dobře „mínit“ za pomoci a prostřednictvím nějakého intencionálního předmětu. Tady se ocitáme na rozcestí: mohli bychom se vydat po cestě zkoumání povahy bytí, a to znamená po cestě ontologie a kritiky ontologie. Ale naším úmyslem je prozkoumat problémy noetické čili gnozeologické; musíme proto nechat onu první cestu stranou.

02 Z toho, co jsme dosud probrali, se na jedné straně sice zřetelně ukázalo, že našim myšlenkovým konstrukcím, tj. tzv. intencionálním předmětům, nemusí ve skutečnosti odpovídat buď vůbec nic anebo že může odpovídat jenom něco. Zatím jsme však vůbec nepoukázali na druhou stránku věci, totiž že zcela legitimní práce s intencionálními předměty nás může zavést na scestí, pokud jde o předměty skutečné. Jinak řečeno: že logika ve sféře intencionální zdaleka nemusí souhlasit s logikou skutečného světa.

03 První příklad je zdánlivě zcela triviální: ve sféře intencionálních předmětů platí, že $3 > 2$; ve sféře skutečných věcí tomu tak být nemusí. Tři malá jablka mohou vážit méně než dvě větší, ba než jedno jediné, ale obrovské. Tak se ukazuje, že v jistém ohledu jsou sice opravdu 3 jablka víc než pouhá 2, ale že v jiném ohledu mohou být 2 jablka více než 3 jablka. To nikterak neznamená, že některé formálně logické a matematické vztahy mohou přestat platit, ale že vedle jejich formální platnosti má veliký význam jejich aplikace na skutečné věci, eventuálně také interpretací skutečnosti, na jejímž základě (té interpretace) je taková aplikace možná a platná.

04 Druhý příklad je zcela odlišný a ukazuje zase jiným směrem. Znamení polský logik Alfred Tarski vydal v r. 1936 slavnou knížku „O logice matematycznej i metodzie dedukcyjnej“ (před 14 lety vyšel v nakl. Academia v Praze překlad 3. vydání jejího anglického překladu). V § 3. pojednává Tarski o tvoření výroků pomocí proměnných a rozlišuje v ní obecné a existenční výroky. (Viz str. 22n.) Tzv. obecný výrok (neboli výrok obecného charakteru) tvrdí, že jakákoli věc určité kategorie má takovou a takovou vlastnost. (Příklad: komutativní zákon: $x + y = y + x$.) Za obě proměnné můžeme dosadit libovolná dvě čísla.

05 Naproti tomu uvádí Tarski výrokovou funkci $x > y + 1$. Ukazuje, že tato formule není splněna každou číselnou dvojicí (není platná pro...). V některých případech dosazením dvojice čísel vzniká výrok nepravdivý, ale v jiných může vzniknout i výrok pravdivý. Tuto situaci můžeme stručně vyjádřit tak, že „pro některá čísla x a y platí, že $x > y + 1$ “ (na rozdíl od minulého případu, kdy komutativní zákon platil pro jakákoliv čísla x a y). A Tarski dodává: častěji to bývá vyjádřeno tak, že „existují čísla x a y taková, že $x > y + 1$ “. Takovému

výroku říká Tarski existenční výrok neboli výrok existenčního charakteru, konstatující existenci věcí (např. čísel), jež mají určitou vlastnost.

06 Nehleďme nyní na elementární Tarského chybu, že zaměňuje na jedné straně rovinu věcí a na druhé straně rovinu intencionálních předmětů, tedy např. čísel, a věnujme svou pozornost tomu, co Tarski nazývá „existenční výrok“.

07 Každé poznání se ustavuje jakožto existenční výrok. Když by někdo z Vás vstal, podíval se do levého okna, kde jsou kaktusy, a viděl by za oknem, tj. z vnější strany okna jistou věc, odjinud mu již známou, mohl by prohlásit: Existuje taková věc, připevněná zvenčí k oknu, na jejíž stupnici lze měřit venkovní teplotu na základě roztažlivosti v trubici umístěné kapaliny s přibývajícím teplotou. Český jazyk nám dokonce „předřikává“, že tuto „věď“, totiž teploměr, můžeme „poznat“ jenom tehdy, jestliže jsme ji už dříve viděli a tedy znali. Ale nesmíme to tak brát doslova. Ve věci za oknem můžeme poznat teploměr také tehdy, když jsme tuto konkrétní věc ještě nikdy předtím neviděli, ale viděli jsme věc podobnou. Něco jsme tedy nejprve znát museli, totiž teploměr jako princip, eventuálně určitý typ teploměru, který je danému podobný; a tato předchozí znalost nám umožňuje „poznat“ ve věci, kterou vidíme poprvé, teploměr.

08 Teprve v příštích večerech se budeme zabývat místem a důležitostmi tzv. smyslových vjemů pro poznávání. Dnes si povšimneme blíže jenom jedné stránky vztahu mezi smyslovým vnímáním a poznáváním, totiž neschopnosti smyslů zaznamenat jsoucnost (a tím méně bytí) nějakého jsoucna, tj. skutečnosti vůbec. Jsoucnost (ani bytí) nějakého jsoucna nelze vnímat, nýbrž vnímat lze jen to, co vchází do jevu, co se stává fenoménem. Ani jsoucnost, ani bytí se však nestávají součástí jevu, nýbrž na jsoucnost či bytí z povahy jevu usuzujeme.

09 Descartovo východisko „cogito ergo sum“ je vhodným příkladem, na němž lze naši tezi demonstrovat. Descartes poukazuje na pochybnosti, které mohou provázet každé naše vnímání; víme přece dobře, jak nespolehlivé jsou naše smysly a k jakým omylům může docházet, když jim nekriticky věříme. Ale v jedné věci máme jistotu: když pochybujeme o čemkoliv, a třeba vůbec o všem, o jedné věci nemůžeme pochybovat, a to je skutečnost, že pochybujeme. Když pochybujeme, myslíme. A když myslíme, jsme si vědomi toho, že myslíme, tj. máme základní jistotu, že pochybujeme, že myslíme. Descartes neříká, že máme základní jistotu, že jsme. Na to, že jsme, podle Descartesa usuzujeme z toho, že si s jistotou uvědomujeme, že pochybujeme a tedy že myslíme. Z toho je naprosto zřetelně patrné, že ani svým vlastním bytím, ba ani svou okamžitou jsoucností si nejsme jisti přímo, nýbrž že na ni usuzujeme z něčeho, čím si naopak přímo jisti jsme.

10 Je-li tomu tak dokonce v případě nás samých, nemůže to být nikterak lepší, jde-li o jsoucna, která jsou od nás něčím odlišným. Každé usuzování však je určitý myšlenkový výkon, který je nutně pracuje s pojmy, jak ukazuje analýza. Usuzujeme-li např. na jsoucnost, musíme pracovat s takovými pojmy jako „jest“, „jsoucí“, „jsoucnost“, „bytí“ apod. Pojmové myšlení se však vyznačuje tím, že pomocí pojmů ustavuje (konstituuje, konstruuje) intencionální předměty, jimiž pak „míní“ příslušné skutečnosti, a to takovým způsobem, že mezi intencionálním předmětem a příslušnou skutečností dochází v jistém smyslu ke

shodě. Naše otázka – znovu se k tomu vracíme – tedy zní: jak můžeme usuzovat na jsoucnost nebo na bytí nějakého jsoucna, aniž bychom především konstitovali příslušný intencionální předmět? A jsme vůbec schopni takový intencionální předmět ustavit?

11 Ukázali jsme si, že v dosavadní tradici myšlenkové práce s pojmy má intencionální předmět vždycky takový charakter, jaký jsme poznali např. u ideálních rovinných obrazců (jako je trojúhelník apod.) nebo u onoho „nějakého krásného chlapce, kterého kdosi sváděl“ a k němuž jako by promlouval jak Lysias, tak potom v obou svých řečech Sókratés. Intencionální předmět je totiž „stále před námi, docela blízko, a je stále s námi, kdykoli se nám zachce“.

12 „Jsoucnost“ intencionálního předmětu je závislá na nás, na naší vůli, na tom, zda se nám „zachce“, a vstupuje tedy do našeho času a na místo, kde jsme my, ale nemá ani vlastního času, ani vlastního místa v prostoru. Jinak řečeno, intencionální předmět „jest“ mimo čas a prostor. „Jsoucnost“ jeho je tedy sama pouhým intencionálním předmětem, je to jsoucnost pouze míněná, nikoliv skutečná. Ale tomuto intencionálnímu předmětu nic neodpovídá ve skutečnosti, žádná skutečnost, která by byla adekvátní této myšlenkové konstrukci, není a nemůže být vyňata z prostoru a času, tj. nemůže být zastavena ve svém dějícím se bytí. A na druhé straně žádný intencionální předmět nemůže být myšlenkově konstruován tak, aby se skutečně odehrával, aby se „děl“ – alespoň nikoliv běžnými, dosavadními pojmovými prostředky.

13 Vsuvka: možná konstrukce „jedinečných sestav“; ale i tady jde jen o postupné střídání „momentek“, nikoliv o skutečné dění. Ale co je skutečné dění, to by byla jiná otázka (už jsme se tím zabývali – zvnějšňování vnitřního).

14 Aniž bychom zabíhali do problematiky dění resp. událostného strukturování dění, můžeme uzavřít: jestliže „usuzujeme“ na bytí nějakého pravého jsoucna, musí to být jiný myšlenkový postup, než jaký zná tradiční pojmové (předmětné) myšlení. Ani bytí jsoucna, ani bytí vůbec (bytí vcelku) nemůže být uchopeno žádným „pojmem“ tak, že by byl konstituován příslušný adekvátní intencionální předmět. Jsme-li přesto schopni ono „bytí“ mýnit a zároveň se spolu domluvit o tom, co míníme, je to jen dokladem toho, že naše myšlení nemůže být redukováno na to, co jsme nazvali „předmětným“ nebo „pojmovým“ myšlením. A musíme si toho i napříště být vědomi ve všech dalších úvahách.